

gos és szelíd, mint valamenyny nép, s amelynek mintha azt a sorsot szánta volna a végzet, hogy békében és testvériségben éljen a románokkal" (41).

Idézeteink közül kiemeltük azokat, melyek a társadalmi és történelmi körülményekre utalnak. Ezek összefüggésében Toma Nour naplóját egy jellemző lelkiállapot megrázó dokumentumának kell tekintelnünk. Egedüli a maga nemében, hiszen a 48-as események később született irodalma az utókor eredményeire támaszkodva idézte meg ez éveket, s kissé távoli példaként használta (kivétel: Móricz Zsigmond). Ritkaság számba megy e töredék, mert a kor eleven, életes erővonalába tud helyezni, melyek akkor még nem fedték fel egészen valódi értelmüket, s néha téves megítélések, indulatok forgatagában vergődött a legjobbra törekvő ember is. Toma Nour naplóját elnehezédő szívvel olvassuk: íme az ember 1848-ban és az utána következő években. Ezek voltak eszméi, téveszméi, indulatai. Íme az események felkorbácsolt szivedély, lélekállapot. Nagyon is reális valami tehát, s minden utólagos történelmi értékelésnél, tisztánlátásnál fájdalom-sabb, megrázóbb, tanulságosabb, mert közvetlenebb. Toma Nour naplója a regénytöredék egészéből kiragadva (s az elmúlt évszázad tanulságait „hozzaolvasva”) is helytállóan önmagáért. S mert száz esztendő távlatából is hűsünkbe, lelkünkbe vág, nemcsak mindenkor megszívlelendő tanulság, de „elven — mert irodalomban, érzékített formában megörzödő — tapasztalat” marad. Ez „elven tapasztalati anyag” kerete, mint említettük: napló. Egy regénytöredék hősnéne a hagyatéka. S mivel a töredék nagy részét ez teszi ki, a kommentárok néha mármár csak ezt veszik figyelembe, ezt elemzik, vizsgálják, jegyzetik. Egy ilyen kiemelt résznek számtalan magyarázati és értelmezési lehetősége lehet — bár azokra a társadalmi és történelmi körülményekre ügyelve, melyekre vonatkozik, szerintünk csak úgy lehet érteni, el- és befogadni, ahogyan feljebb vázoltuk.

A Szárnyszegett génusz sok mozzanatát, egész oldalait aztán a Szegény Dionis vette át, de előbbinek a múlt mélyéből felszakadó vallomását, ezeknek az éveknek lélekbe markoló, keserves, fájdalmas, indulatos dokumentumát csak itt találhatjuk meg. Önmagában, elszigeteltségében vetértékeit, jellegzetességét láttuk — most nézzük legigazibb valószínűségben: a műforma egészében. Ez a végső és leghívebb megközelítés: úgy olvassuk, abban a szöveggörnyezetben, abban a struktúrában (még ha ez egy töredék is), melyben szerzője ránk hagyta. A napló (egy regény részleteként is) a túlnyomó szubjektivitás műfaja: ebben tárja fel önmagát Toma Nour. De a regény szerkezetében ez nem több, mint a jellemzés, azaz önjellemzés eszköze. A maga meztelen őszinteségében feltárló jelleggel, életet, életanyagot egy tervezett regény cselekménye, sodra, eszméisége készült körbejárni, túlhaladni, értelmezni: a regény struktúrájában Toma Nour (Eminecscu publicisztikája alapján sokszor az övével azonosított) szubjektivitását megszüntetni. Eminecscu a romantikus kor művésze. A romantikus próza (és saját publicisztikája) összefüggésében — hogy a végtékig élézzük a kérdéscsúszkát — sem beszélhetünk mechanikus módon a költő altereójáról. De ha így lenne is (vagy úgy abszurdumok a helyzetet), ez a szubjektivitás a regényben „ábrázolt”, tehát belsőleg meghaladott szubjektivitásként jelenik meg. Toma Nour naplója a tervezett regény részleteként: amolyan emlékező. A mű narrátora (!) egyes szám első személyben meséli el találkozásait Toma Nourral. Meg szeretné ismereni ezt az embert. Erre eszköz az a napló: a regényhős „előléteinek” önbemutatása, s a múlt eszményeinek beépítése a jelenbe, a regény jelenébe, annak szerkezetébe. A kezdő oldalak szerint az „események” már rég túlesett, s a naplóját is már régen befogadja Toma Nour „végszava”, végkövetkeztetése ez: „... azt szeretném, ha az emberiség volna az a lencse, az az egyetlen lencse, mely a minden szint magába foglaló fénytől csillog. Ezer meg ezer színű

lencse. Ezer meg ezer árnyalatú szírvány. A nemzetek csak az emberiség szírványívének árnyalatai, a közöttük levő különbség éppúgy megmagyarázható, amint az egyén és egyén közti különbség is megmagyarázható bizonyos körülményekkel. Értékek el, hogy minden szín, minden árnyalat ugyanolyan csillogó legyen, hogy egyformán aranyozza és ragyogja be valamennyit a fény, mely létrehozta őket, s mely nélkül valamennyi a nihil semmijébe szűlyedne; mert a jogtalanlás és a barbárság éjszakaijában minden nemzet egyformán az elálltasodásban, a fanatizmusban és a közönségességben; s csak mikor már a fény kezd derengeni bennük, akkor öltik magukra a színeket és az árnyalatoikat” (10. old.).

Nem tudjuk, a regény hogyan alakult volna tovább. Mi itt az immanens kritikára elékezett módszerrel azt szerettük volna bizonyítani: ha Toma Nour naplójából a legabszurdabb, a legközvetlenebb feltevéseket fogadjuk is el, csak annak a műnek a részékeit szabad értelmeznünk, amelyben olvassuk, s amelynek struktúrájában más árnyalatoikat és jelentéseket kap, mint önmagában. A Szárnyszegett génusz töredék voltában is maradandó érték. Helyesen jegyzi meg Eminecscu prózájának szentelt könyvében Eugen Simion, hogy Slavici előtt ez volt az első komolyabb kísérlet az erdélyi városi és falusi élet irodalmi megörökítésére a román irodalomban. (E. Simion: *Proza lui Eminescu*, Editura pt. literatură, 1964. 47. old.)

Mi pedig tegyük hozzá: a népek együttélésének kérdését felvető, szenvedélyes, keserű, töredék voltában is művészi alkotás. Arról beszélt ritkán tapasztalható őszinteséggel, 100 évvel ezelőtt és Kelet-Európában, ami a mű megírása után is sokáig az itteni népek „arcán”, hol szelid, hol tomboló-vonagló „vonása-tánca” volt.

2.

A töredékben maradt Szárnyszegett génusz 1869-ben írta Eminecscu. 1872-ben jelenik meg a *Convorbiri literare*-ban a *Szegény Dionis*, amely a kéziratos Szárnyszegett génusz több részletét használotta. Úgy tűnik, ugyanaz a formai elgondolás lett (volna) mindkét mű alapja, hiszen hasonló jelenségekkel, témával kellett Eminecscunak írni a megbirkóznia. A Szárnyszegett génusz is elmúlt idők jelenbe, mübe emelése, értelmezése. Ez még így, töredék voltában is világos (követhető szándék). A *Szegény Dionis* szintén élet és álmok, jelen és múlt (!) egybejátszásának a terméke. A történet végéhez Eminecscu oldalnyi kommentárt fűzött. Ebből idézzük: „...nem volna lehetséges, hogy valaki élőnek támadjanak a múltba tekintő világos pillanatai, melyek aztán olybá tűnnek nekünk, mint egy olyan ember emlékképei, ki már régóta nem él a világban?” (154).

Mindkét műben a lehetőség írói kikísérletezését tarthatjuk számon. A Szárnyszegett génusz nem tudjuk, hogyan végződött volna, a Szegény Dionis történetében azonban az álmódó, múltban kalandozó hős „megtepedik a jelenben”, és csendes, nyugodt életet él feleségével. Láttuk, hogy a Szárnyszegett génusz című regénytöredék „egészcskérekesének” is ez a legtermészetesebb és Eminecscu prózáiról eljárásaihoz leghűségesebb iránya. E két próza művében jut Eminecscu az emberi lélek legmélyére, de úgy, hogy e lélek „gazdáját”, az embert nagyon is konkrét történelmi, társadalmi környezetben tartja szemmel. Prózái írásai a múlt századi kelet-európai léttel és lélekkel viaskodik a mindig a „tisztított” hévben örökítő, egyetemesítő művészi forma. Az eredmény és a teljesítmény a prózáiról Eminecscut a költő mellé helyezi. Ha eddig egészében nem is vált ismertté és elterjedt a próza, az *Esticisil-lag* mellett ott áll az irodalmi köztudatban Eminecscu másik csústeljesítménye, a *Fát-frumos din lacrimă* című romantikus mese, melyben a szenvedésből, „kőnyekből” született királyfi” (aki nem akarja örökölni a gyűlölködést) megkérleti az apjával háborúzó császárral, és elindítja legyőzni a világ rossz hatalma-ait, hogy boldogan élhessen a boldoggá tett világban.

In memoriam

RALUCA RIPAN

Elhunyt Raluca Ripan akadémikus, Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Elnökségének tagja, az Akadémia Kolozsvár-Napocai Fiókjának elnöke, a hazai tudomány és felsőoktatás jeles személyisége.

1894. június 27-én született Iași-ban, ott végezte a középiskolát és az egyetemet is. Szülővárosában lett vegyészeti szakvizsgája után a kolozsvári egyetemen szerzi meg a doktori címet, s további életében itt folytatja oktatói és tudományos tevékenységét. A szerveetlen kémia nemzetközi hírű művelője volt, neve számtalan — itthon és külföldön megjelent — értékes tanulmányhoz kapcsolódik. Raluca Ripan hozzájárult hazánk felsőoktatásának fejlesztéséhez a szerveetlen vegyészeti egyetemi rendes tanárának, a vegyészeti kar dékánjának, a Kolozsvár-Napocai Tudományegyetem rektorának minőségében.

Több mint 250 eredeti tudományos munkájában Raluca Ripan a szerveetlen kémia számos lényegi, nagy elméleti és gyakorlati jelentőségű kérdésével dolgozott. Művei között fontos helyet foglalnak el modern módszerű kutatásai a polielektrolitok és a komplex vegyületek körében. A hazafias tudós nagy érdeklődéssel fordult vizsgálatai ered-

ményeinek gyakorlati alkalmazása felé, elsősorban ami egyes ritka elemek kiemelését illeti hazánk talajából.

Tudományos teljesítményét széles körben elismerték. A Román Akadémiának 1948 óta volt tagja, igazgatta a Kolozsvár-Napocai Vegyészeti Intézetet, kitüntették Állami Díjjal és érdemes tudós címmel.

Munkássága meghozta neki a nemzetközi elismerést is, tagjává választotta a Francia Iparvegyészeti Társulat, díszdoktora volt a toruni (Lengyel NK) egyetemnek, sok nagyírú tudományos egyesület hívta meg tagjának.

Tudós volt és honpolgár, az RKP tagja 1946 óta, az új szocialista rend építésében felelős tisztségeket töltött be. Több ízben volt a Nagy Nemzetgyűlés képviselője, a Tudományos és Technológiai Tanács, az Országos Béketa-nács, a Nők Országos Tanácsának tagja volt, lelkesen tisz-telte egész társadalmunk, s ez — rendkívüli tudományos érdemei mellett — szerezte meg számára a Szocialista Munka Hőse kitüntető címét, számos érdemrendet és érdemérmét.

Raluca Ripan akadémikus halálával súlyos veszteség érte a román tudományt.

U T U N K

Benkő András kötete jelentős dokumentumokkal gazdagította zenei művelődésünk történetét. 62 év múltán újra-közli Bolyai Farkas Zeneszeti dolgozatát, és elsőként hozza nyilvánosságra Bolyai János töredékben maradt *Muzsika-tanát*.

Mindkét zeneelméleti írás a Bolyaiak humán kultúrájának sokoldalúságát igazolja, egyetemes érdeklődésű tanúságtétele egyik is, másik is. Arról győzőnek meg bennünket, hogy a matematika e két kiváló képviselője a társadalomtudományok és a művészetek világában is, koruk hivatástudatához híven, az igazi, a hiteles értékek gyarapításáért és közjavakká tételért küzdött. Mindkét zeneelméleti írás éppen ezért egyetemes művelődéstörténeti dokumentum is: a zene szakterületén mutatják be az apát és a fiút, hasonlóságokban is, különbségeiben is. A hasonlóságok — szírvonalas hozzáértés mindkettőjüknél —, a különbségek — fokozódó ellentétezés és ellenkező gondolkodásmódjukban, célkitűzéseikben — egyaránt megerősítik a két portré vonásait. A szintézis, az összefoglalás ezáltal is az apa, aki mindent tud, amit itt és akkor tudni lehetett és kellett kora zenéjéről — ő a polihisztor; a fiú itt is a tagadás és az elvető.

A XIX. században már a szakterületek belső munkamegosztása is elkezdődött. Mindkét dolgozat sajátja, hogy a zenetudomány multidiszciplináris vonásait tükrözi, és hogy ebben a tükrözésben a színtetikus vonások is, az analitikusak is hitelesek; nem szűkítik le provinciálisan a szakterületek köreit, hanem megküzdnek e körk minden szegmésének a birtokbavételért.

De ennek a küzdelemnek az értékelése az utókor feladata maradt. Hiszen mindkét írás a korabeli zenei művelődés hűségű tükré, saját korára csak közvetve hathatott, a Bolyaiak életében egyik sem látott napvilágot. Az utólagos értékelés pedig sokoldalú igényt támaszt: többek között a Bolyaiak zeneművelődési tevékenységének, zenetudományos munkásságának kritikai és összehasonlító elemzését, valamint a korabeli zenei élet újraértékelését is a feltárt dokumentumok fényében. Benkő András elvitathatatlan érdeme az akkori zenei szakterületek egységének bemutatása a két zenei dolgozat egymás mellé állításával. Benkő András a rá jellemző precizitással és aprólékossággal tárja az olvasó elé mind a két írást. A Bolyai János-szövegek gondozása különösen figyelemreméltó. Benkő Samu kutatásai nyomán (lásd Benkő Samu: *Bolyai János vallomása*, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest 1968) a *Muzsika-tan* töredék kézirátát félkész állapotba ellenére is érthetővé teszi: az összefüggéseknek megfelelően átszámozza az oldalakat és mai helyesírással, de minden vonásában megőrizve a szöveg eredeti jegyeit, a matematikai, geometriai szimbólumokat, sikeresen vezeti át az olvasót a barokkban gazdag fogalmazás

* *Benkő András: A Bolyaiak zeneelmélete. Kritérium Könyvkiadó, Bukarest 1975.*

buktatót, és csak minimális (de nélkülözhetetlen) kiegészítésekkel és apró mementókkal — „[!]” aposztrofálja a szöveg-töredék jelentősebb, illetve talányosabb részeit. Végül külön kis szótárral fejt ki a nyelvújítás sajátos szóhasználatát, a neologizmusokat pedig lábjegyzetben magyarázza. Mindezt kiegészíti a több száz hivatkozás, az idézetek összevetése stb. A bevezető tanulmány pedig a két dolgozat párhuzamát következetesen valóítja meg a szakosodó zeneelmélet több kérdésében is (lásd a *Hangjegyzés*, *Hang-sor*, *Akkordtan* c. fejezeteket). Mindez egységesen igazolja, hogy Benkő András zenetörténeti szempontból messzenőven teljesítette vállaltát:

tétikus mondanivalóját. Vekerdi László a Pausanias gondolatísága révén egyenesen Madách mellé állítja.

Bolyai Jánossal kapcsolatban: a *Muzsika-tan* — töredék. Egységesebb megértéséhez elengedhetetlen az összes zenei gondolatok mellérendelése, és a *Tan* (legalább a) művészetekről szóló fejezetének elmélyült ismerete. Ennek az igénynek tesz eleget Benkő Samu már említett monográfiája. Ő állítja szembe például a zeneelméleti spekulációellenességgel a zene és matematika bensősége viszonyáról vallott nézeteit is Bolyai Jánosnak. Benkő András a kötetbe bevezető tanulmányában még eddig számozatlan zenei kéziratoldalkat is idéz (29—

A Bolyaiak a zene világában

gazdag, tudományos-történelmi keretben nyújtja át olvasóinak a két Bolyai zenei dolgozatát.

Az utólagos értékelés premisszáit tehát adottak: a bevezető tanulmány zárómondataiból következnek. Bolyai János *Muzsika-tan*ról írja Benkő András: „Bolyai elképzelései nem váltak ismertté, ennek folytán századunk zenei nyelvvezetésének tényleges előkészítői között nem tarthatjuk számon. Azonban vázlatok, töredékek, kísérletek s eredményei (néha ellentmondásos voltak ellenére is) azt mutatják, hogy megsejtja a zenei fejlődés egyes szakaszait, sőt azok távlatát körvonalazza.”

Maradjunk azonban egyelőre a korabeli jelennél. Mert a két dolgozat olvasása, még a továbbgondolás előtt, az információk bővítésére készít. Bolyai Farkassal kapcsolatosan: az 1816 körül íródott *Zeneszeti dolgozat* élete végéig fontos maradt szerzője számára, hiszen öregkorában is kinyomattatását tervezi. Kérdés, vajon tükröződnek-e más, későbbi írásaihoz, és ha igen, hogyan, a fiatalkori leibnizi hatás emlékei, és vajon maga az ifjúkori írás visszahangzik-e egyébiről, művészi írásaihoz? Mert ha igen, akkor az írás több volt, mint a kor egyszerű tükré: akkor — noha közvetve — irányíthatja is azt. Talán nem ártana a Bolyai-dramák emlékei muzikológiai, esztétikai szempontból is föléleszteni? Vagy a korabeli értékelésektől, Döbrentei Gáborától, Kőlcsey Ferencétől, Gyulai Pálétól (lásd pl. Radnai Rezső: *Esztétikai törekvések Magyarországon 1772—1817*, Budapest, 1889, 229. és köv. l.) Németh Lászlóéig (lásd pl. *Sajkódi esték*, Budapest, 1974. 147. és köv. l.) az egész életművel párhuzamba állítani a zenei dolgozat filozofikus-esz-

30. l.). És bizonyára vannak még egyéb dokumentumok is. Úgy tűnik, a kötet címéhez híven — A Bolyaiak zeneelmélete —, még az esetleges újraközlés szépségéből is vállalva, hasznos lett volna a *Muzsika-tan* mellé frásymatonsan a többi zenei frásytöredékeket is felsorakoztatni.

... És csak ezután következhetnek biztatóan a továbbgondolások.

Tudjuk: a szellemi értékek mutációja egyetemes, történelmi jelenség. Törvényszerű jelenség. És azt is tudjuk: utolsó állomásuk ezek az értékek nem devalválódnak mindig és törvényszerűen kultúr-történeti kuriózumokká, amint tárházuk sem válik sorsszerűen panoptikumká; a művelődés műltbeli tudományos értékei rendszerint a jelen esztétikai értékeit emelkedetnek, egykori vártaí pedig imaginárius múzeumokká magasodhatnak. De: bizonyos esetekben a mutációból következő szerkezetváltozás ellenére is, ezek az értékek megörízhetik a jelenben is (legalább részben) műltbeli érvényességüket, nemcsak a művészetben, hanem a tudományban is.

Persze az esztétikai távlatok mindenképpen felerősödnek. A két Bolyai-szöveg első olvasása ma az áhítat hangulatát kelti, értékeik feltárása a döbbenet élményével hat. Valóban: csodálatra méltó, tragikus sorsú szerzők szomorú múltú szövegei ezek, amelyek saját koruk tudományos szintézisét, illetve meghaladását vállalták, de sikertelenül, mert a nyilvánosság fórumára jelenükben nem jutottak el, sorsuk a történelem súlylyesztőjébe vetette őket. Ennek ellenére — vagy éppen ezért — értékmutációjuk is csonka maradt, és mai átértékelésük magába kell hogy foglalja elkésett értékelésüket is.

Ennek a követelménynek a való-lóraváltását folytatta Szili Kálmán, Gulyás Pál, Lakatos István, Szabolcsi Bence nyomdokaik Benkő Samu, Vekerdi László és mások mellett Benkő András kötetében a két zenei írás szigorúan pontos, sokoldalúan dokumentált bemutatása nemcsak önmagában ki-merítő, megoldott zenetörténeti feladat, hanem újabb tanulmányok, elemzések kiinduló-pontja is. Mert a zeneelméleti és zenetörténeti kérdéscsúszkák megválaszolása csak egyike a kéziratok tartalmából kibomló problémáknak, amelyek megoldása csak további kutatómunka, újabb tanulmányok eredménye lehet, és amelyeket Benkő András jömesen minősítő más természetű kérdéscsúszkák és megoldásaitak más tudományok feladatáikébe utálja. A zene és matematika viszonyának kérdéseit vázolva például ezt írja: „A zene lényegét, hatását illetően azonban sokkal bonyolultabb a kérdés, s egészében már a zeneesztétika s a zenepedagógia területére tartozik” (22. l.).

A Bolyaiak kinyilatkoztatás-szerűen veszik észre a zene világában, a tudományos és művészi gondolkodás ama sajátos interferenciájában az egyetemes és különös általánosítások dialektikus egységét: a zenetudomány matematikai szerveződését (talán Püthagorasztól, talán Plátón Timaioszá-tól a reneszánsz empirizmus-ság) és a zeneművészet befogadásának matematikáját (Leibniztől a felvilágosulás hermeneutikájáig).

Ezekben a dialektikus mozzanatokban jelenik meg a Bolyai-életművek egységének e-lőfeltétele is: a zene világában válik nyilvánvalóvá egyetemes és különös érdeklődésük sajátos egysége az egzakt és humán kultúrában egyaránt.

Ebből az egységből sugárzik mai értékük sokszínűsége is, fénye is. Mert miközben felkeltik a múlt értékei iránti megilletődésüket, ezek az írások az egykor „hiányzó struktúrák”-ból jelentős dokumentumokká lépnek elő: sajátosan követhetőnek a múlt és a jelen hírtékei között: magyarázzák a múlt és serkentik a jövő kutatását. Így mai értékek.

ANGI ISTVÁN

**NE FELEDJE EL
megújítani
az év végén lejáró**

**UTUNK-
előfizetését.**

**A posta és az önkéntes
lapterjesztők
december 13-ig
fogadnak el
előfizetéseket és
előfizetés-megújításokat.**

**Az idén is
SZINES
FALINAPTÁR
minden előfizetőnek.**